

ANLATI METİNLERİNDE SIRALI DÜZENE BAĞLI DÖNÜŞÜMLER VE REFİK HALİT KARAY'IN ŞEFTALİ BAHÇELERİ ADLI ÖYKÜSÜ

İlker AYDIN*

Gülşen TORUSDAĞ**

Geliş Tarihi: Şubat, 2016

Kabul Tarihi: Haziran, 2016

Öz

Anlatı metinlerini çözümlene yöntemlerinden biri de yüzey yapıda metnin düzenleniş biçimini ortaya koyan metnin bölümlendirilmesi ve yapısal boyutuyla ilintili olan metindeki dönüşümlerin tespit edilmesidir. Çalışmaya konu olan *Şeftali Bahçeleri*, Refik Halit Karay'ın Anadolu'daki sürgün hayatından izler taşıyan *Memleket Hikâyeleri* adlı öykü kitabında yer alır. Öykü, yazarın Anadolu köy ve kasabalarına bakışını, içinde bulunduğu dönemin insanını ve sosyal şartlarını yansıtmaya açısından önemlidir. Öyküde, Avrupa'yı görmüş biri olarak ideallerini gerçekleştirmek üzere kasabaya gelen Yazı İşleri Müdürü Agâh Bey, kısa sürede etrafındaki memurlara uyum sağlayacak, bütün gününü içki alemlerinde ve eğlencelerde geçiren, uyuşuk ve duyarsız bir kimseye dönüşecektir. Bu çalışmada, insan-mekân ilişkisi bağlamında, öyküye özgü “mevsimsel dönüşümle insan dönüşümü arasındaki paralellik” içerisinde ortaya çıkan temel dönüşüm ve onu oluşturan alt dönüşümler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Dönüşüm, anlatı, *Şeftali Bahçeleri*.

TRANSFORMATIONS DEPENDING ON SEQUENTIAL ORDER IN NARRATIVE TEXTS AND REFİK HALİT KARAY'S ŞEFTALİ BAHÇELERİ

Abstract

One of the narrative texts analysis methods is to separate the text into the sequences to reveal the arrangement form of the text in the surface structure and to detect the transformations related to the structural size of the text. The studied *Şeftali Bahçeleri* is in a storybook titled *Memleket Hikâyeleri* that bears the traces from Refik Halit Karay's exile life in Anatolia. The story is important as it reflects the author's viewpoint for the villages and towns of Anatolia, the people and social conditions of the period in which he lived. In the story, Editor-in-Chief Agâh Bey who comes to town to realize his ideals as someone visited Europe, in a short time, will adapt to the officers around him and will transform to a lazy and insensitive man who spends all his day in the binge drinking and entertainments. In this study, in the context of human-place relation, main transformation and sub transformations that form it appeared in 'the parallelism between seasonal transformation and human transformation' specific to this story have been emphasized.

Keywords: Transformation, narrative, *Şeftali Bahçeleri* (Peach Gardens).

* Doç. Dr.; Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, ilkaydin67@hotmail.com.

** Yrd. Doç. Dr.; Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dil Bilimi Bölümü, gtorosdag24@hotmail.com.

Giriş

Çeşitli dil kullanımlarıyla çok katmanlı bir yapı sunan edebî eseri çözümleme, çok yönlü bir etkinliktir. Bu etkinlik tanımlama, anlamlandırma, yorumlama, karşılaştırma; yazarın yaşadığı dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel yapısını belirleme gibi bir dizi yaklaşıma dayanan bir okuma sürecidir. Sıradan bir okumanın ötesinde bir görünüm sunan bu tarz okumalarla birlikte, Batı toplumunda edebî esere farklı yaklaşım biçimleri ve/veya eleştiri yöntemleri gelişmiştir. Moran'a (2002) göre, Yansıtma Kuramı, Marksist Eleştiri, Sosyolojik Eleştiri, Tarihsel Eleştiri, Psikanalist Eleştiri, Yeni Eleştiri, Yapısalcılık, İzlenimcilik, Rus Biçimciliği, Arketipçi Eleştiri, Duygusal Etki Kuramı, Alımlama Estetiği ve Feminist Eleştiri bunlardan bazılarıdır. Büyük bir çeşitlilik gösteren eleştiri kuramları odak noktalarına göre Moran tarafından esere, sanatçıya, okura ve dışdünyaya dönük eleştiri olmak üzere dört grupta toplanır (Moran, 2002: 10). Bu kuramlardan 'esere dönük eleştiri', doğrudan doğruya edebî esere yönelir, onu bağımsız bir yapı olarak görür ve edebî eserin niteliklerini araştırır. Rus biçimciliği, Yeni Eleştiri ve Yapısalcılık esere dönük araştırma kuramlarıdır (Moran, 2002: 159).

Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri* (Cours de Linguistique Générale) başlığı ile 1916 yılında yayınlanan ders notlarında ileri sürdüğü yapısal dilbilim kuramı yapısalcılığın temelini hazırlamış, buna bağlı olarak günümüz dilbilim çalışmalarını derinden etkilemiştir. Önce dilbilimde ortaya çıkıp daha sonra insanı ilgilendiren bilimlerin tümünü etkisi altına alan yapısalcılık, Piaget'nin (1999: 124) de ifade ettiği gibi, belirli bir öğretiyi ya da felsefe değil bir çözümleme yöntemidir. Saussure'ün (1916) ortaya koyduğu 'dil/söz' ayırımında dil, soyut bir sistemdir ve bu sistem toplumun ortak hafızasında yaşamaktadır. Söz ise, dilin somut ve bireysel bir uygulamasından ibarettir. Moran'ın ifadesiyle, hem Rus biçimcileri hem de Anglo-Amerikan Yeni Eleştiri kuramıyla ortak yönleri olan yazınsal yapısalcılığa göre, aynı ayırım edebiyat eserleri için de geçerlidir. Yazınsal eser, söz gibi somut ve bireyseldir; ama eserin gerisinde dil gibi soyut ve toplumsal olan bir edebiyat sistemi vardır. Eleştirin amacı, yazınsal eserde bulunan bu sistemi ortaya koymaktır (Moran, 2002: 191-192).

Kısaca, edebiyat alanındaki yapısalcılık, esasen yapısal dilbilim ve 1915 yılında Rusya'da ortaya çıkan Rus Biçimciliği etkisinde şekillenmiştir. 1920'de Rusya'dan ayrılarak Prag Okulunda çalışmalarını devam ettiren Roman Jakobson, Rus Biçimciliği ile Avrupalı yapısalcılar arasında bir köprü oluşturmuştur. Daha sonra Tzvetan Todorov Rus biçimcilerin bazı eserlerini Fransızcaya çevirerek Biçimciliğin Fransız yapısalcılar tarafından daha iyi tanınmasını sağlamış, Fransa'da parlak bir çıkış yapan yapısalcılık daha sonra diğer ülkelere yayılmıştır (Moran, 2002: 177-191). Böylelikle Rus Biçimciliği 1930'larda Amerika ve

İngiltere’de ortaya çıkan Yeni Eleştiri akımı ve 1960’larda Fransa’da ortaya çıkan edebiyattaki yapısalcılık akımı içinde gelişimini devam ettirmiştir.

Yeni Eleştiri (New Criticism) adını alan Anglo-Amerikan biçimciliği, 1930-1950 yılları arasında İngiltere ve Amerika’da kabul görmüş, 1960’lardan sonra hızını kaybetmiştir. I. A. Richards ve T. S. Eliot öncülüğünde kendinden önceki biyografiye ve yazarın psikolojisine bağlı edebiyat ve eleştiri anlayışına tepki olarak ortaya çıkan Yeni Eleştiri, yazın eserini anlamlandırmak için metin üreticinin yaşam öyküsü, eserin yazıldığı dönemdeki tarihsel ve sosyal şartlar gibi ölçütleri, metindeki siyasi, dinî, ahlaki vb. bildiriye dikkate almaz, sadece metne eğilir ve onu bir sanat eseri, kendi içinde kapalı bir sistem oluşturan bir yapı olarak inceler (Moran, 2002:159-160).

Yapısalçı çözümleme yöntemini anlatı türüne uygulayarak ilk çözümleme örneğini gerçekleştiren, masalları konularına göre değil de yapılarına göre incelemenin doğru sonuçlara ulaştıracağını ileri süren Rus biçimcilerinden Propp, 1928’de yazdığı *Masalın Biçimbilimi* (Morfologia Skazki) adlı kitabında Rus masallarını incelemiş, masallarda 31 işlev ve yedi karakter tipi ya da eylem alanı belirlemiş, masallarda yer alan kişilerin adları değişse de yaptıkları eylemlerin yani gerçekleştirdikleri işlevlerin değişmediğini tespit etmiştir. Her masalda bu işlevlerin bir kısmı bulunmamakta, bir kısmı da çeşitli olay dizilerinde tekrar edilmektedir. Propp, bu işlevlerin, çok farklı ulusların diğer masalları için de aynı şekilde geçerli olduğunu belirtir (Propp, 1968: 8-44). Dijk ve Kintsch’e göre, Rus antropolog Propp’un bu çalışması, 30 yıl sonra, öncelikle Fransa’da, Lévi-Strauss, Barthes, Bremond, Todorov, Greimas gibi birçok antropolog ve edebiyatçı tarafından yapısalcılığın metin çözümlemesine uygulanmasının bir örneği olarak kabul edilir (Dijk ve Kintsch, 1983: 1).

1960’lı yıllarda insan bilimlerine ve yazınsal eleştiriye damgasını vuran yapısalcılık akımı, en yetkin çözümleme olanaklarını göstergebilimde bulmuştur (Öztoğat, 2005: 71). Fransa’da edebiyata göstergebilim açısından bakan ve yapısalcı bir göstergebilim anlayışı benimsemiş olan Paris Okulunun kurucusu A. J. Greimas, *Sémantique Structurale* (1966; Yapısal Anlambilim) adlı eserinde, Louis Hébert’in ifade ettiği gibi, Propp’un teorilerine dayanan eylemsel modelini (actantial model) oluşturmuştur. Greimas, Propp’un masallarda belirlediği otuz bir işlevi altıya indirgeyerek anlatıda işlev üstlenen temel eyleyenleri, ‘gönderici, alıcı, özne, nesne, engelleyici, destekleyici’ olarak belirlemiştir.

Metinlerle ilgili araştırmalarıyla anlatıbilime katkı sağlayan, yapısalcı akımın önemli isimlerinden bir başka dilbilimci Tzvetan Todorov, *Binbir Gece Masalları, Kutsal Kase, Dekameron* gibi klasik anlatıları yapısal bir yaklaşımla, kişi, olay örgüsü vb. açılardan

incelemiş, anlatı kuramının bilimsel temellerini atmıştır. Todorov, anlatı türündeki eserlerin yapısını ortaya çıkarmak için *Grammaire du Décaméron* (1969; Dekameron'un Dilbilgisi) adlı çalışmasında Boccaccio'nun *Decamerone* adlı eserini incelemiş, anlatıların çözümlenmesinde bir 'anlatı dilbilgisi' oluşturmaya çalışmıştır. Clarke'ın ifadesiyle, Todorov'a göre bir anlatı, büyük bir tümceden başka bir şey değildir ve anlatı ile dil arasında benzer bir ilişki vardır. Todorov, edebiyat söz konusu olduğu zaman, gerçek insanlarla ve onların eylemleri ile değil sadece kâğıttaki sözcüklerle ilgilenmek gerektiğini, eğer karakterin bir isim, karakter eyleminin bir fiil, nitelik ve özelliklerinin de sıfatlara karşılık geldiği bilirse anlatının daha iyi anlaşılacağı üzerinde durur (Clark, <http://www.rlwclarke.net/courses/LITS3304/2004-2005/05CTodorovGrammarOfNarrative.pdf>. e.t. 11. 01. 2014).

Piaget (1999: 11-13), her türlü yapısalılıkta; yapıların özde-yeterli olmaları (kendi kendini idare eder) ve belli yapıların, genel farklılıklar bir tarafa konduğunda, belli ortak ve belki de gerekli özelliklerinin olması gibi iki ortak unsur olduğunu belirtir. Ona göre, bir yapı 'dönüşümler dizgesidir' ve kısaca yapı kavramı; 'bütünlük, dönüşüm ve özde-düzenleme (kendi kendini yönetme)' gibi üç ana düşünceden oluşur. Bütünlük, yapıları tanımlayan özelliklerden birincisidir. Yapılar bütünlerden oluşurken, bir araya getirilmiş kümeler, içinde buldukları toplamdan bağımsız öğelerden oluşan karmalardır. Moran'ın (2002: 186) deyişiyle, bir yapıyı oluşturan öğelerin tek başlarına anlam ifade etmediklerini yapı içerisindeki bu öğelerin birbirleriyle olan ilişkileri ile anlamlı hale geldiklerini ileri süren yapısalılık, yüzeydeki bir takım olayların altında, derinde yatan kuralların oluşturduğu bir yapıyı inceleme konusu yapmıştır.

Piaget'e (1999: 16-17) göre, "Eğer yapılaşmış bütünlerin nitelikleri birleştirme yasalarına bağlıysa, bu yasaların doğasında yapılaşma olmalıdır." "Gerçekten de matematiksel gruptan tutun, akrabalık dizgelerine kadar tüm bilinen yapılar, istisnasız dönüşüm dizgeleridir." Yazınsal metin de kendini oluşturan öğelerin birtakım kurallar dahilinde bir araya gelmesiyle ve bunlar arasındaki bağıntılarla anlamlı hale gelmiş, özde düzenleyici dönüşümlerden oluşan dizgesel bir bütündür.

Günay'ın (2007) da desteklediği gibi metin, dilin durağan bir birimi değil, devingen bir süreçtir buna göre metin, üreticisinin oluşturduğu bir ürün ve çözücüsünün metni anlamlandırması yönüyle de bir süreçtir. Bir metnin anlamlandırılabilmesi için, içeriği ve biçimi nasıl olursa olsun, bir metnin çözücü/okuyucu tarafından okunması ve çözümlene denilen bu devingen süreçte metnin yapısının bilinmesi gerekir.

Anlatı metinleri, bir ya da daha fazla kişinin yer aldığı gerçek ya da kurmaca bir olayı veya belli bir mantık ve zaman ilişkisi içerisindeki olaylar dizisini anlatan metinlerdir. Anlatı yazarı, kurmaca bir dünyayı anlatırken kişilerin ve nesnelerin özelliklerini kendince tanımlar; kişileri, olay ve durumları belli bir mekâna ve zaman dilimine yerleştirir. Metindeki durum ve dönüşümlerin art arda gelerek anlam oluşturmasıyla metin, anlatı metni olma özelliği kazanır. Başlangıç durumu ile bitiş durumunu karşılaştırmak, metindeki değişim ve dönüşümlerin nasıl geliştiğini gösterirken durum ve dönüşümleri fark etme isteği de okurda okuma arzusu olarak belirir.

Filizok'un ifadesiyle anlatı, bir 'olay'ın 'anlatılması'dır. Olay ise bir dönüşümdür, bir hâlden başka bir hâle geçiştir. Dönüşümler yani dönüşümle ortaya çıkan farklar anlamı oluşturur. Farklılıklar sıradan kıyaslamalarda değil metnin akışı içerisinde aranmalıdır. Örneğin; bir anlatı metninde bir kahramanın değişimini incelemek, bu kahramanın değişik hâllerinin art arda gelişinde ortaya çıkan farkı belirlemektir. Metinde yer alan kahraman, belirli bir değişim gösterir ve farkı oluşturan bu değişimdir. Anlatı unsurları düzeyinde düşünüldüğünde, bir metin, art arda gelen hâller zincirinden ve bu hâller arasındaki dönüşümlerden oluşur. Hâllerin bu art arda geliş ve dönüşümleri olgusu 'anlatısallık' olarak kabul edilir (<http://www.ege-edebiyat.org/docs/631.pdf>. e.t. 8.01.2016).

Tanyolaç Öztokat; anlatıyı, zaman içerisindeki bir ilerlemeye göre oluşmuş, göndergesi bulunan bir dönüşüm süreci veya bir durumdan diğerine geçişler içeren birçok kesitten oluşan bir metin olarak görür. Anlatının oluşması için bir yanda bir olay, diğer yanda da olayın aktarılması sürecinin gerekli olduğunu belirtir. İster geleneksel yapısıyla masallar olsun ister modern eserler, bir anlatının en önemli ölçütü 'önce' ile 'sonra' arasında gerçekleşen olumsuzdan olumluya ya da olumludan olumsuzu doğru giden bir dönüşüme sahip olmasıdır (Tanyolaç Öztokat, 2005: 32-37). Öte yandan bir anlatıda, temel dönüşüme bağlı birden çok alt dönüşüm de bulunabilir.

Bütün anlatılarda karakterler, varlıklar ve olaylar vardır. İçinde hiçbir varlığın olmadığı, hiçbir şeyin vuku bulmadığı bir öykü tasarlamak zordur. Öyküde, zaman ve uzamda yer tutan bir öge tanımlandığında dilin gönderimsel işlevi, bu ögeye ait özellikler dile getirildiğinde dilin betimsel işlevi ön plandadır. Bir anlatı, anlatıyı oluşturan birim ya da tümcelerden oluşur. Bu tümce dizilerinin anlatı metni olabilmesi için kendi başına bir anlatı olarak işlev gören, anlatının kurucu ögesi olan, zaman içerisinde kısmi bir durum tekrarı ya da dönüşüm oluşturan olaylar ve durumlar dizisi biçimindeki dizilerden oluşması gerekir. Bütünün tamamlayıcısı durumundaki bir dizi, okuyucuda, sanki bütün bir öyküyle karşılaşmış gibi sezgisel bir tepkiye neden olur. Bir dizi bütününün anlatı olabilmesi için dizide bir durumdan diğerine geçiş yani bir dönüşüm

olmalıdır. Dönüşümlerin anlatı içindeki bulunma biçimleri de farklılık gösterir. Bu bağlamda aralarındaki ilişkilere göre ‘sıralı düzene bağlı/aşamalı dönüşümler’, ‘art arda gelen dönüşümler’ ve ‘bağımsız dönüşümler’ olmak üzere üç tür dönüşümden söz edilebilir. Yıldız’ın Ghosh’tan aktardığı gibi, “hayat dönüşerek yaşanır” (Yıldız, 2014: 197). Edebiyatın gerçek hayatın bir taklidi olduğu göz önüne alındığında da bütün anlatı metinlerinin dönüşümlerden oluştuğu söylenebilir.

Yöntem ne olursa olsun metin çözümlemelerinin amacı, metnin daha iyi anlamlandırılmasını sağlamaktır. Bütün bu bilgiler ışığında, anlatı metinlerini çözümleme yöntemlerinden biri de yüzey yapıda metnin düzenleniş biçimi ile ilgili bilgi veren metnin bölümlendirilmesi [kesit (sequence)]ve metnin içerik boyutu ile ilgili bilgi veren dönüşümlerin tespit edilmesidir. Her dönüşüm bir dizi [oluntu (episode)] oluşturur. Filizok’un işaret ettiği gibi bir metni bölümlendirmek, onu doğal akışına göre ve yüzeysel verilere dayanarak uygun bölümlere ayırmaktır. Bir metni bölümlere ayırırken zamanın değişmesi, mekânın değişmesi, sözcenin değişmesi; ‘anlatı’dan ‘söylem’e ya da ‘söylem’den ‘anlatı’ya geçilmesi (récit/discours), paragraf değişikliği, mantıksal bağlaçlarla oluşturulan karşıtlıklar, kişilerin değişmesi, ‘sevinç/hüzün’ gibi farklı duyguların anlatılması; betimlemeden anlatıya, anlatıdan yorumlamaya geçilmesi gibi ölçütlerden ve sınır belirleyicilerden yararlanır (http://www.ege-edebiyat.org. e.t. 8.01.2016).

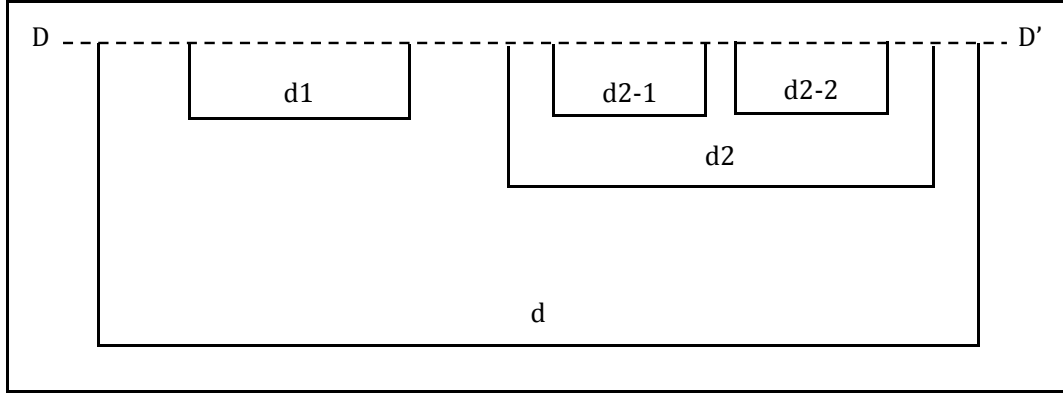
Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında, bir Akdeniz kasabasında, hiçbir iş yapmadan sadece zevk ve sefadan ibaret bir yaşam sürdüren yüksek memurların yaşam tarzının eleştirildiği *Şeftali Bahçeleri* bu bilgiler ışığında bölümlendirildiğinde; olayların geçtiği mekânın ve geçmişte süreklilik gösteren eylemlerin betimlendiği ilk 19 tümce 1. bölüm; ‘Sıcak, ağır bir yaz günüydü’ şeklindeki zamanı işaret eden 20. tümceden, Agâh Bey’in geldiği kasabadaki aydın memur ile halkın yaşam biçimine duyduğu şaşkınlığın, bu şaşkınlığın sebeplerinin ve Agâh Bey’deki coşkun ıslahat fikirlerinin anlatıldığı 35. tümceye kadar 2. bölüm olarak ifade edilebilir. ‘Fakat’ ile başlayan 36. tümceden, Agâh Bey’in memleketin durumuna dair ümitsizliğinin, ortama uyum sağlayamamasının ve ortama son derece uyum sağlamış eski müdürle kıyaslanmasının anlatıldığı 78. tümceye kadar 3. bölüm olarak değerlendirilebilir. ‘Bir gün’ diye başlayan ve zamansal değişimi işaret eden 79. tümceden, Agâh Bey’de, şeftali bahçelerine gitmeyi kabul etmesiyle ortaya çıkan dönüşümün başlangıç evresinin anlatıldığı 100. tümceye kadar 4. bölüm; ‘Ertesi günü’ zaman belirteci ile başlayan 101. tümceden Agâh Bey’deki dönüşümün sabitlendiğinin anlatıldığı son tümceye kadar da 5. bölüm şeklinde bölümlendirilebilir.

Günay, anlatsal metinleri çözümlemede kullanılan ‘dizi’ terimini ‘oluntu’ terimi ile

karşılıklıdır. Yazara göre, oluntular anlatıdaki dönüşümlere bağlı olarak yapılabilecek bir bölümlenme biçimidir. Bir anlatı içinde, dar anlamda küçük bir anlatı olarak işlev gören, kendi içinde bir dönüşümü olan ve genel anlatının bir parçası durumundaki metin parçalarına oluntu denir (Günay, 2007: 174). Kıran ve Eziler Kıran (2007: 105) da aynı terimi ‘oluntu’ sözcüğü ile karşılamakta ve ‘kendi başına bir anlatı oluşturan, bir dönüşüm içeren ve tüm anlatının bir ögesi gibi onunla bütünleşen bir metin parçası’ olarak tanımlamaktadırlar. Her anlatı metninin temel bir konusu ve temel bir dönüşümü olsa da bu temel dönüşüme bağlı birden çok alt dönüşüm de bulunabilir. Anlatılardaki dönüşümlerin anlatı içindeki bulunma biçimleri de farklılık gösterir. Bu bağlamda aralarındaki ilişkilere göre ‘sıralı düzene bağlı/aşamalı dönüşümler’, ‘art arda gelen dönüşümler’ ve ‘bağımsız dönüşümler’ olmak üzere üç tür dönüşümden söz edilebilir.¹

Sıralı düzene bağlı/aşamalı dönüşümler’de “anlatı genel bir dönüşüm üzerine kurulur. Anlatının başlangıç ve bitiş durumları bu genel dönüşümlerle ilgilidir. Fakat okuma sırasında başka dönüşümlerle de karşılaşılır. Bu tür dönüşümler, kendi aralarında bir sıralı düzen yapısı içinde gelişir” (Günay, 2007: 174). Günay’a göre her anlatıda genel anlatıya dayalı temel bir dönüşüm vardır. Ancak aynı anlatıda, genel anlatıyı değişik aşamalarda destekleyen onun anlam oluşumuna katkı sağlayan alt anlatılar ve bu alt anlatıların da her birinin kendi içinde bir dönüşümü vardır. Dönüşümler, daha küçük düzeyde de bulunabilir. Yani alt anlatı içindeki bir oluntu içinde daha küçük yapıları bir başka oluntu daha bulunabilir (Günay, 2007: 174). Kısaca anlatı, başlangıç ve bitiş durumları (D ve D’) karşılaştırıldığında ortaya çıkan yeni bir genel dönüşüm üzerine kurulur (d). Ancak anlatıyı okurken anlatının tümüyle bütünleşen, başka anlatıların varlığını ortaya koyan başka dönüşümlere de rastlanır. Bu bütünleşmiş anlatılar kendi içlerinde başka anlatılar da içerebilir. Bu aşamalı yapı şu biçimde görselleştirilebilir (Günay, 2007: 174; Kıran ve Eziler Kıran, 2007: 104-105):

¹ Ayrıntı için bk. Günay 2007, Kıran ve Eziler Kıran 2007, Filizok (<http://www.ege-edebiyat.org/docs/631.pdf>. E.t. 8.01.2016).

D: Başlangıç durumu

D': Bitiş durumu

d: Dönüşüm

-d: Dönüşümde geri gidiş.

Oluntunun, genel anlatı içinde kendi başına bir anlatı oluşturan, bir dönüşüm içeren ve tüm anlatının bir ögesi gibi onunla bütünleşen bir metin parçası olduğu düşünüldüğünde, yukarıdaki çizimde dört oluntu söz konusudur. Günay'ın değindiği gibi anlatı, yapısal yönüyle birden çok oluntudan oluşabilir, bu oluntular arasında bir ilişki kurulabilir ve her oluntu genel anlatının anlamına katkı sağlar. Uzun bir metinde, oluntulara bağlı bölümlenme olay bütünlüğünün ve olaylar arası ilişkilerin daha kolay algılanmasına yardımcı olur. Oluntuları anlatı kişilerinin yaptıklarına göre belirlemek daha yararlı olacaktır (Günay, 2007: 181).

Anlatıda belli durum ve dönüşümlerin olması gerekir. Anlatının başlangıcındaki bir durum, dönüşümler sonucunda farklı bir sona ya da tekrar başlangıçtaki duruma dönüşebilir. *Şeftali Bahçeleri* adlı öyküde temel dönüşüm (D), genç adamın (Agâh Bey) çok kararlı olarak kasabaya gelişi ve kısa zamanda çevreye ayak uydurarak ideallerinden vazgeçmesinden ibarettir (D'). Yani öykünün başlangıcındaki durum, dönüşümler sonucunda farklı bir sona dönüşmüştür. Bu ana dönüşümün içinde farklı düzeylerde alt dönüşümler de bulunmaktadır.

Agâh Bey'in Dönüşümü/Sıralı Düzene Bağlı Dönüşümler

Irmağa giden yol, kasabadan kurtulunca, göz alabildiğine uzanan sayısız şeftali bahçeleri arasından geçirdi (1). Haziran içinde bile taşkın dere ayaklarının çamurlu, ıslak tuttuğu bu gölgeli yerlerde otlar bütün bir yaz mevsimi yeniden yeniye sürer, kızgın güneş, ağaçların tepelerinde meyveleri pişirirken nemli toprakta birbiri

arkasına yoncalar fişkirir, çayırlar kabarırdı (2). Suların serinliği, taze ot kokusu, gölgelik ve bereket içinde bahar bu bahçelerde tâ kışa kadar uzanıp giderdi (3).

Her tarafa taşkın bir şeftali kokusunun dolup sindiği durgun sıcak günlerde işsizler takım takım kasabadan inerler, ırmakta yıkandıktan sonra gelip gölgeli çimenlerde yatarlardı (4). Yüksek dallardaki fazla olgun, ballı şeftaliler saplarından kurtularak dolgun, yumuşak bir sesle yerlere, çimenler içine, yatanların üzerine durmamacasına yavaş yavaş dökülürdü (5). Toplamakla biter tükenir şey değildi; mahsulün yarısı ağaçlarda kalır, böyle, pişip oldukça aheste aheste toprağa düşer, karışır, kaybolurdu (6).

Kasabanın çocuk çığılığıyla dolu gübre kokulu kızgın sokaklarından kurtulanlara; bu kuytu, loş, kokulu yerler ne tatlı gelirdi (7). Akşam üzerleri hükümet memurları heybelerine rakılarını koyar, eşeklere binip bu bahçelere gelirlerdi...(8). Yer yer içki sofraları kurulur, sohbetler edilir, gazeller okunurdu (9). Şeftali bahçelerinin zevki tâ uzak diyarlara bile şöhretini salmış, dillere destan olmuştu (10). Onun için ne kadar zevkine düşkün, keyfine meraklı memurlar varsa hep burasını ister, buraya yerleşirdi (11). Çapkın mutasarrıflarla hoşgörülü kadıların uğrağı olmaktan kasaba öyle serbestleşmiş, ahali öyle açılıp zevke, safaya dalmıştı ki artık mübah görülmeyen günah kalmamıştı (12).

Burası Anadolu'nun Sadâbâd'ı idi (13). Tıpkı Sadâbâd gibi burada da sürekli sazlar çalınıp çengiller oynar; gazeller okunup şiirler yazılırdı, içki düşkünü mutasarrıflar, müdürler içinde çoğu, şairdi (14). Nedimâne gazeller yazarlar; aruzdan tasavvuftan bahisler ederler; Mevlevilikten, Melâmilikten dem vururlardı (15). Ömürleri sazla, sözle tatlı geçerdi (16). Bu keyif düşkünü memurlar suya sabuna dokunan işlere karışmadıklarından senelerce yerlerinde kalırlar, adeta kasabayı benimseyip evler yaptırırlar, havuzlar açtırıp kameriyeler kurdururlardı (17). Zaten ekserisi devrin hoş görmediği, başından savdığı kimselerdi (18). Terfi ümidinde olmadıklarından resmî işlere önem vermezler, zevklerine bakarlardı (19).

Metnin ilk 20 tümcesi mekân ve durum betimlemelerinden ibaret olduğu için anlatının bu kısmında dönüşüm yer almamaktadır. Metindeki dönüşümler 20. tümceden sonra başlamaktadır ve dönüşüm göstergeleri tümce sonlarında verilmektedir.

Sıcak, ağır bir yaz günü idi (20). Yeni gelen Tahrirat Müdürü ikinci vakti kalemlerin boşalıp dairelerde kimsenin kalmadığına pek şaştı (21) (d1). Hükümet konağının iç avlusuna dizili kadife palanlı, dinç, gürbüz eşeklerden birine atlayan şeftali bahçelerinin yolunu tutuyordu (22) (d1-1). Kâtiplere kadar herkes, böyle bir birlerine selamlar dağıtarak, latifeler yaparak kabarık, taşkın heybelerinin ortasına gömülü, keyifli keyifli, koşa koşa uzaklaşıp gidiyorlardı (23) (d1-2). Şehrin

açığında, tâ ova ile bahçeler arasında güneşe karışmış, gittikçe büyüyen, genişleyen bir toz bulutu geçtikleri yolu gösteriyordu (24) (d1-3).

Hükümet konağının ikinci vakti boşalması karşısında öykü öznesi Agâh Bey'in duyduğu şaşkınlık metnin ilk dönüşümü d1 olarak belirirken memurların Hükümet konağını terk edişleri ve arkalarında bıraktıkları toz bulutu d1'in alt dönüşümleri olarak belirmektedir.

Agâh Bey dünya olaylarından habersiz, kuramlarla büyümüş dik başlı, kuru zevkli bir adamdı (25) (-d1). Mülkiye'den çıktıktan sonra Avrupa'ya kaçmış (-d1-1), fakat nüfuzlulardan birinin aracılığıyla İstanbul'a dönmüştü (26) (-d1-2.) Tam dört ay Zaptiye Nezareti tutukevinde sebepsiz alıkonulduktan sonra (-d1-2), nihayet buraya Tahrirat Müdürlüğü'yle atılmıştı (27) (-d1-3).

Anadolu içinden hanlarda kalıp köylerde yatarak memuriyetine gelirken yüreğini keder, gam kaplamış, memlekete ciddi hizmet etmek kararını almıştı (28) (-d2). Başının içinde kasabaya indiği gün ıslahat, teşkilat, imarat gibi ağır düşünceler doluydu (29) (-d2-1). Bu küçük belde de kocaman işler göreceğini, herkese parmak ısırtacak eserler çıkaracağını zannediyordu (30) (-d2-2). Durmayacak, dinlenmeyecek, çalışacaktı (31) (-d2-3). Cüret lazım diyordu, mutasarrıftan tutarak amir ve memurların hepsini yola getireceğine emindi (32) (-d2-4). Memleketi kaplayan tembelliği, durgunluğu kafası almıyordu (33). “Bu uyusukluk, bu kayıtsızlık ne?” diye kendi kendine soruyor, cevabını bulamıyordu (34) (-d2-5).

Hayır, kendisi büsbütün başka bir memur, Avrupalı bir hükümet adamı olacaktı... İşte şu ufak memuriyet ne iyi bir deneme meydanıydı (35) (-d2-6).

Agâh Bey'in geçmişinin anlatıldığı tümcelerde zamanda bir geriye gidiş söz konusu olduğu için buradaki dönüşümler ‘-d’ biçiminde verilmiştir. Agâh Bey'in idealist yönü -d1 ve -d2 olarak belirirken gerçekleştirmek istediği eylemler bu dönüşümlerin alt dönüşümleri olarak belirmektedir.

Fakat ilk günü ümitsizliğe düştü (36) (d2). Mutasarrıf ona bu memlekette işlerin az olduğundan, rahatına bakmasından, yorgunluk almasından bahsetti (37). Kadı Yahya'dan beyitler okuyarak yerden selamlar, gevrek kahkahalar arasında vesile getirip kuru üzümünden iki çekilmiş yirmi iki grado sert rakısını övdü (38). Bal ile yapılmış baklavanın çeşitlerini sayıp döktü (39) (d2-1). Evkaf memuru daha ileri varmış, bekâr olduğunu anlayınca burada yokluk çekilmeyeceğini müjdelemişti (40) (d2-2). Alaybeyi, altmış beşlik iri yarı bir bunak, kötü, kaba lisanı ile onu; “Safa âmedi, safa âmedi!” diye pek laubali karşılaşmış, hiç sebepsiz birden bire saat meydanındaki somaki mermerden geniş göbek taşlı, yüksek kubbeli selâtin

hamamını tarif etmişti (41) (d2-3). Önüne gelen de şeftali bahçelerini söylüyor, keyiften, zevkten dem vuruyordu (42) (d2-4).

Bir takım yeni düşüncelerle kasabaya gelen Agâh Bey'in ideallerini gerçekleştirme ümidini kaybetmesi d2 olarak belirirken ümitsizlik dönüşümünün nedenleri d2'nin alt dönüşümleri olarak belirlemektedir.

Agâh Bey şaşkına dönmüştü (43) (d3). Muhasebecinin: “Arzu buyurursanız bahçelere gidelim, eşek hazırlattık, eğleniriz!” teklifini derhal sert bir yüzle reddetti (44) (d3-1). Hükümet konağında bir başına kalmıştı (45) (d3-2).

İkinci güneşinin gözler alan çiy aydınlığı içinde bilmediği sokakları yabancı yabancı dolaşmaya mecbur oldu (46) (d3-3). Kasabanın iç mahalleleri şenlik günlerine mahsus bir boşlukla sessiz, durgundu (47). Çeşmelerden su taşıyan tek tük adamlarla birkaç ihtiyar nineden başka kimseye rasgelmemişti (48). Onlar da kendisine acayip bir gözle bu saatte, herkes bahçelerde iken neden buralarda dolaştığına şaşar gibi bakmışlardı (49)... (d3-4). Sonra kızgın, dumanlı bir grup oldu; ezan sesleri arasında kısık, uyuşuk lambalar birer birer yanıp kasabayı kasvetli bir gece sardı (50). Erkenden yatmıştı (51)...(d3-5).

Öykü öznesi Agâh Bey'in ümitsizliğinin şaşkınlığa dönüşmesi, kendisine yapılan eğlenmeye gitme teklifini kararlı bir şekilde reddetmesi, bulunduğu ortama kendini yabancı hissetmesi ve ortamın da onu yadırgaması d3 ve onun alt dönüşümleri olarak belirir.

Ama aradan birkaç saat geçmişti ki uykusundan şen seslerle uyandı, pencereye koştu (52) (d4). Dar sokakları kızıl alevli meşaleler aydınlatıyor, gündüz hükümet avlusunda gördüğü kadife palanlı eşeklerde memurlar yarı keyif şakalaşa gülüşe geçiyorlardı (53). Geç kalanların uzaklardan gürültüsü duyuluyordu (54) (d4-1). Agâh Bey öfkelenmişti (55) (d4-2). Zevk, safa bu adamları bir deniz gibi, gırtlaklarına kadar sarmıştı, içinde rahat, sakin bir balık hayatı geçiriyorlar, dünya ile meşgul olmuyorlardı (56). Ertesi günden itibaren daha ciddi, daha azimli görünmek, bu bayağı duygulu, adi ömürlü adamlara daha sert, daha kaba muamele etmek kararıyla yumrukları sıkılı, yüreği kinli, tekrar uyudu (57)...(d4-3).

Eğlenmeye gitmeyip evinde uyumayı tercih eden Agâh Bey'in eğlenceden dönen memurların sesleriyle uyanması ve gördüğü manzara karşısında bu memurlara karşı daha sert davranma kararı alması d4 ve onun alt dönüşümleri olarak belirir.

Her gün bir düğün evi neşesiyle çalkalanan bu şehirde yeni Tahrirat Müdürü sıkıntından boğuluyordu (58) (d5). Evvela işiyle uğraşıp boş vakit kalmayacağını zannetmişti, fakat vazifesi kıttı (59) (d5-1). Esneye esneye odasında gevşiyor, uyuşuyordu (60) (d5-2). Mutasarrıfa ilk hevesle beldenin imarına, saban ve

tırpanların ıslahına, kağı arabalarını değiştirilmesi lüzumuna dair ayrıntılı layihalar vermişti (61) (d5-3).

Hiçbir netice çıkmıyordu (62) (d5-4). Daima terakkiden, medeniyetten söz açıp uzun, sinirli, üzüntüyle dolu nutuklarını erkan, nezaketin bile örtemediği öyle manasız, hiçten bakışlarla uyuşuk uyuşuk dinliyorlardı ki ağlayacağı geliyordu (63) (d5-4-1). Hayır, hiçbir iş yapmak, bir hizmet görmek kabil olmayacaktı (64) (d5-4-2). Ödeneğin azlığı, arkadaşların tembelliği her girişime engeldi (65) (d5-4-3). Yüreğinde köpüren gayret hizmet arzusu yavaş yavaş sönüyor, yatışıyordu (66) (d5-5). Bu, tahammül edilmez bir ömürdü (67)... (d5-6).

Zaten hükümetteki arkadaşları da ondan bezmişler, yola gelmeyen, zevkten anlamayan bu adamdan yüz çevirmişlerdi (68) (d5-7). Eski Tahrirat Müdürü gözlerinde tütüyordu (69) (d5-8). Ne çapkın bir İzmirliydi (70)... (-d3). Kasabaya ilk geldiği gece onu bir ziyafete götürmüşlerdi, içip içip öyle coşmuştu ki parmaklarına tahta kaşıklar takmış, daha yeni tanıdığı adamlar arasında takırdada takırdada saatlerce ‘Adanalı’yı, ‘Konyalı’yı oynamıştı (71) (-d3-1). Şairdi de (72)... (-d3-2). Sabahleyin geceki alemi tasviren ‘kat ender kat’ matla’lı gazel yazıvermiş, mutasarrıfın takdirine nail olmuştu, hattâ kadı: “Aziz, sen devrin Fuzulî’sisin!” hitabı ile onu gözlerinden öpmüştü: (73) (-d3-3).

Agâh Bey’in yapacak bir iş bulamadığı için sıkılmaya başlaması, yavaş yavaş gevşemesi, beldenin imarı, tarımın ıslahı gibi fikirlerinin karşılık bulamaması d5 ve bu dönüşümün alt dönüşümleri olarak belirirken zamanda bir geri gidişle bu çevrece fazlasıyla kabul gören eski tahrirat müdürünün vaktiyle yaptıkları -d3 ve onun alt dönüşümleri olarak belirir.

Şimdiki müdür ne gazelden anlıyordu ne de rakıdan (74)... (d5-9). Nereden de buraya gelmiş, alemin başına dert kesilmişti? (75). Aradan iki ay geçtiği halde, hala şeftali bahçelerinin akşamcılığına onu götürememişlerdi (76) (d5-9-1). Kafasına zevk, eğlence düşüncesi sokamıyorlardı (77) (d5-9-2). Muhasebeci boşuna yirmi iki grado şeftali rakısını ballandırıyor, evkaf memuru ara sıra evine aşırıldığı ‘benat-ı Havva’yı boşuna övüyordu (78) (d5-9-3).

Öykünün şimdisine dönüş ve yeni müdürün zevk alemine direnci d5’in 9. alt dönüşümü ve bunun da kendi içindeki alt dönüşümleri olarak belirir.

Bir gün muhasebeci ısrar etti hatırını kırarsa gücenecekti, pek geç kalmazlar, onu rahatsız etmezlerdi; şöyle bir kır gezintisi yapacaklardı (79) (d6). Kadı, evkaf memuru posta müdürü, dört beş kişi, kalabalık değil (80)... (d6-1). Artık büsbütün kabalık olur diye Agâh Bey korktu, “Peki” dedi (81) (d6-2). Kasabada kimsesizlikten, işsizlikten de boğuluyordu (82) (d6-2-1). Bir defa eğlenip şu alemi

görmesi elbette uygun olurdu, belki de eğlenirdi; tabiatın güzelliğine bu kadar çekingen durmak saçmaydı (83)...(d6-2-2).

Kır gezintisine gitmek isteyen memurların ısrarlarına dayanamayıp teklifi nezaketen kabul eden Agâh Bey'in dönüşümü d6 olarak belirirken teklifi kabul ettiği için kendini haklı çıkaracak gerekçeler üretmesi d6'nın alt dönüşümleri olarak belirir.

İkinci üzeri eşeklere bindiler, rahvan yürüyüşlü, yumuşak palanlı rahat hayvanlardı; kendilerine mahsus ufak ufak adımla acele ve muntazam salıntılı tuhaf bir yürüyüşleri vardı (84) (d7). Agâh Bey hoşlandı (85) (d7-1). Hele şeftali bahçelerinin arasına girip de tozdan, güneşten kurtuldukları zaman yosun gibi koyu yeşil, yarı ıslak yoncalar ve su sesi büsbütün keyfine gitti, (d7-1-1) iğdeler, böğürtlenler ve örtülü iki yüksek çit arasında dolana dolana uzun bir yol gittiler (86). Şeftalilerin kokusu sinirlerini gevşetmişti (87) (d7-1-2). Eğile kalka meyve devşiren kızlara şimdi tuhaf, istekli bir gözle bakıyordu (88) (d7-1-3). Ara sıra elleri bohçalı, yüzleri terli takım takım kadınlara rasgeliyorlardı (89) (d7-2). Bunlar ırmaklardan dönüyorlardı (90) (d7-2-1). Memleketin adeti idi; yazın hepsi açıkta dereye girerler, oynaşa haykırışa uzun uzun yıkanıyorlardı (91). Ne de iri kalçalı, endamlı kadınlardı (92)...(d7-2-2). Yüreğe fazla bir sıcak gibi çarpıntılar getiren sarıcı, iştahlı bakışları da vardı (93) (d7-2-3).

Agâh Bey'in memurlarla birlikte eşeklere binerek şeftali bahçelerine gitmesi d7 olarak belirirken gezintiden hoşlanma sebepleri bunun alt dönüşümleri olarak belirir.

Muhasebeci Bey, pembeye yakın bulanık renkli bir cins şeftali rakısına düşküdü; “Bakalım benim âb-ı hayatı nasıl bulacaksınız?” diyerek kadehi uzattı (d8): Agâh Bey içti (d8-1); biraz buruk, ama baygın kokulu, tuhaf lezzetli, hoş bir içkiydi (94). Ötede kalem efendileri rakı sofralarını kurmak, mezeleri, salataları hazırlamakla meşguldü; odacılar kenarda ateş yakmışlar, kebab çeviriyorlardı (95) (d8-2). Şeftali kokusuna karışan bu pişmiş et kokusu akşamın serinliği içinde insana keyifli bir iştah veriyordu; sürekli içiyorlar, üzerlerine yoğurt dökülmüş sıcak patlıcan kızartmalarından, taratorlu semizotu salatalarından kaşık kaşık yiyorlardı (96) (d8-3).

Agâh Bey'e içki kadehinin uzatılması d8 olarak belirirken sunulan içkiyi içmesi ve kalem efendilerinin yeme içme biçimleri d8'in alt dönüşümleri olarak belirir.

Tâ geç vakit döndüler (d9); dağların ardından yarısı kopuk kırmızı bir ay karanlığı yararak hüznü hüznü yükseliyordu; arka kafilde biri “Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Han mısın kâfir” diye haykırırken daha uzaklardan, Boğaziçi'nin durgun gecelerinde suları döven bir uskur sesi gibi davulun gümbürtüsü vakit vakit

duyuluyordu (97). Agâh Bey, yarı keyifti, onu evine kadar getirdiler (98) (d9-1). Hemen soyundu, yattı (99) (d9-1-1). Her geceğine benzemeyen bu kurşun gibi ağır uyku dimağın değil, midenin, vücudun yorgunluğunu dinlendiren bu kaba uyku ne hoştu (100)...(d9-1-2).

Şeftali bahçelerinden dönüş d9 olarak belirirken yarı keyif Agâh Bey'in evine getirilişi ve hemen ağır bir uykuya geçişi d9'un alt dönüşümleri olarak belirir.

Ertesi günü Cuma idi (101). Erkenden arkadaşları haber gönderdiler, ırmağa yıkanmaya gideceklerdi (102) (d10). Dönüşte değirmende öğle yemeği yiyecekler, akşam rakısını mutasarrıfın yeni yaptırdığı havuz başında içeceklerdi (103) (d10-1).

Gitmemek istedi (104) (d10-2). Fakat bu gübreli, tozlu kasabada tek başına uzun bir gün nasıl geçirdi? (105). Hem de ırmağa kadar inmemiştii (106). Yıkanmasa bile bir kere görmek lazım değil miydi? (107) (d10-2-1). Eşeklere atladılar şeftali bahçelerinden geçtikten sonra tımar görmemiş, sık gür bir ayvalığa daldılar (108) (d10-3).

Suyun iki tarafında da dağların örgüleriyle çevrilip gölgeleriyle kuytulaşmış bir çok ufak havuzlar vardı (109). Yüksekten dökülen su, buraları oymuş, derinleştirmiş, sanki yıkanması kolay olsun diye özenip hazırlamıştı (110). Agâh Bey yıkanma fikrinde değildi (111) (d10-4). Bir zaman yalnızca seyretti (112) (d10-4-1). Fakat baktı ki bu hiç de fena bir iş değildi; akşamki ispirto ile zehirlenmiş şu sıcak terli vücudu serin sudan elbette zevk duyacak, fayda görecekti (113) (d10-4-2). Ona ince kumlu, kapanık, derin bir havuz buldular, ferah ferah zevkli zevkli yıkandı (114) (d10-5).

Şimdi dönerlerken iştihaya gelmiş olan derisinden bu güzel kokulu hava kolayca giriyor, sanki kanına bile koku katıyor, ciğerlerini şeftalili serin bir nefis hava dolduruyordu (115) (d10-6).

Değirmende, daha sabahtan gönderilip hazırlanan yağlı bir oğlak çevirmesini tam kıvamında buldular (116) (d10-7). Daha beş on türlü yemek yaptırılmıştı (117) (d10-7-1). O kadar yemişlerdi ki yola çıkmaya mecalleri kalmamıştı (118) (d10-7-2). Dere kenarında, dalları sarkık koca söğütlerin altında birer birer serilip uyudular (119) (d10-7-3).

Yalnız kalma endişesiyle memur arkadaşlarının ırmağa gitme teklifini kabul eden Agâh Bey'in dönüşümü d10 olarak belirirken suya girme sebepleri, bundan hoşlanması ve değirmende çok fazla yiyip içmeleri de d10'un alt dönüşümleri olarak belirir.

Mutasarrıfın evinde gece daha kibarca, daha zarifçe geçmişti (120) (d11). Rakı billur sürahilerle kesme kadehlerden sunuluyor, balık yumurtası, siyah havyar gibi

Anadolu için nadide mezeler yeniliyordu, izinle livaya gelen bir mal müdürü güzel keman çalmış, bir tapu memuru da İstanbul'daki Mahmutpaşa başının mükemmel bir taklidini yapmıştı (121) (d11-1). Çok eğlenmişlerdi (122) (d11-2).

Mutasarrıfın evinde devam eden eğlence d11 olarak belirirken yine yenilip içilenler ve eğlence biçimleri d11'in alt dönüşümleri olarak belirir.

Agâh şimdi hemen her eğlenceye giriyordu (123) (d12). Nihayet ona, kendisi için bir eşek alması lazım geldiğini söylediler (124) (d12-1). Köylere, pazarlara adamlar gönderilirdi, iri boylu, sağlam yürüyüşlü, rahat bir eşek bulduruldu, bir de kadifeli, mor püsküllü, şeritli, saçaklı yeni palan yaptırıldı (125) (d12-1-1). Akşamları, Tahrirat Müdürü'nün de eşeği öbürleriyle artık hükümet konağının iç avlusuna sıralanıyordu (126) (d12-1-2).

Lâyhalar, kararlar çoktan ihmal edilmişti (127) (d12-2). Zaten kendisini dinlemeye vakti kalmıyordu (128) (d12-2-1). Ağustos içinde av başladı, erkenden kalkıp bağlara yayılıyorlar, çil keklik vuruyorlardı (129) (d12-2-2). Bütün kasaba, memurların zevkine hizmetle yükümlü idi (130)... (d12-2-3). Günlerce köylerden jandarmalar, şöhretli ağalar getiriyorlar, kış için tavşan avına tazılar ısmarlıyorlardı (131) (d12-2-4). Bu mükemmel bir damat hayatıydı (132) (d12-3).

Hemen her eğlenceye gitmeye başlayan Agâh Bey'in dönüşümü d12 olarak belirirken kendisi için binek olarak bir eşek temin edilmesi, devlet işlerinin ihmal edilmesi ve avlanma geleneği d12'nin alt dönüşümleri olarak belirir.

Eğlence meclislerinde bir kenara çekilip kahve fincanıyla yarı gizli rakı atıştıran Ceza Reisi, Agâh'ı zorluyor, "Seni evlendirelim oğlum, bu memlekette bekâr durulmaz!" diyordu (133). Sahi, bu güç işti (134). İçin için erindiğini, zorluk çektiğini o da duyuyordu (135) (d13).

Karanlık bir gecede, Evkaf memuru onu arka kapıdan evinin zemin katında basık bir odaya soktu, içeride iki kadın vardı, ikisi de şöhret kazanmış, güzel, dolgun kadınlardı, erkeğe alışkın görgülü tavırla sigara içiyorlar, uzun bir memur nesline böyle yarı gizli hizmet etmekten şiveleri zarifleşmiş, ince lisanları ile ferah ferah konuşuyorlardı (136) (d13-1).

Biri esmer, uzun boylu, endamlıydı; göğsü dar yeleşinin altında genç, gürbüz duruyor, insana dalgın, tatlı gözlerle derin derin bakıyordu (137). Öbürü sarışın, büsbütün iri, gösterişliydi (138). Uzun saçlarını elli altmış örgü yapıp sırtından aşağı, nadide bir atkı gibi koyuvermişti (139). Başlarına oyaları aynı örnek yemeniler bağlamışlar, üzerlerine kenarları aynı gergef iğnesiyle işlenmiş gömlekler

giymişlerdi; ayaklarında da gül resimli çoraplar, sarı meşinden ayakkabılar vardı (140).

Esmeri temkinli, tok, dolu bir sesle türküler söyledi, sarışını kıvrıla döküle, çocukça tavırlarla oyunlar oynadı (141) (d13-1-1). Ağâh Bey, bu alemi ümidinden fazla iyi bulmuştu (142). “Vallahi hoş, latif şey!” diyerek arkadaşına teşekkürler ediyordu (143) (d13-2). Öbürü, kasabaya ait ayrıntı veriyordu (144) (d13-3). Bazan azılılar bu cins kadınların evleri önünde toplaşır, ağızdan dolma pis barutlu hantal tabancalar patlatarak gece yarısı mahalleyi korkuya verirlerdi (145) (d13-3-1). Ertesi günü jandarmalar kabahatlıleri yakalar, koğuştta bir güzel döverlerdi; meselede kapanmış olurdu (146) (d13-3-2).

Ağâh Bey’in evlendirilmesi gerektiğini düşünen Ceza Reisi’nin teklifi d13 olarak belirirken Evkaf memurunun onu iki kadınla buluşturması, Ağâh Bey’in durumdan memnuniyeti d13’ün alt dönüşümleri olarak belirir.

Kış gelince gece toplulukları başlardı (147) (d14). Helva sohbetleri yaparlar, ara sıra da o meşhur, ihtişamlı hamamı halvet edip turşulu yemekler yerlerdi (148) (d14-1). Başkentte il merkezinde yasak olan toplantılara, eğlencelere burada izin vardı (149)... (d14-2). Herkes ucuza, kolayca eğlenebildiğinden başkasının keyfini çok görmüyor, çekemezlik etmiyordu (150) (d14-2-1).

Kışın yapılan eğlenceler ve bu eğlencelere katılan insanların yeme içme biçimleri d14 ve bunun alt dönüşümleri olarak belirir.

Ağâh Bey yavaş yavaş alışkanlıklarını değiştirmişti (151) (d15). Şimdi rakısız yapamıyor, gözü önünde toprak bir imbikten halis cibre çektiriyordu (152) (d15-1). Kadınsız da duramamıştı, sık sık arka kapıdan eve ziyaretçiler girerdi (153) (d15-2). Entari ile püfür püfür rahat rahat gezmeye vücudu alışmıştı; eve gelir gelmez soyunuyor, bahçe üstündeki odaya nargilesini kurup köşeye geçiyordu (154). Gelsin sohbet (155)... (d15-3). Kabarık şilteli rahat köşe minderlerinin, yan yastıklarının, arasında vücudu gevşiyor; git gide genişliyordu (156) (d15-4).

İşe gönlünde hiç de arzusu kalmamıştı (157) (d15-5). Hattâ Kadı Efendi ile satranç oynamak, fiskiyeli kahvede muhasebeci beyle tavla atmak gibi eğlenceler onu çoğunlukla dışarıda alıkoyuyor, daireye gitmesine mâni oluyordu (158) (d15-5-1). Kış, zaten Akdeniz sırtındaki bu memlekette son bahar gibi hafif geçerdi (159) (d15-6). Biraz rüzgar soğukça esse tavan boyu ocaklara kuru zeytin kütükleri atıyorlar, hindiler doldurarak kazlar kızartarak kışın da zevkini çıkarıyorlardı (160) (d15-6-1). Bu gamsız, geniş ömür yüreğinin ateşini söndürmüştü (161) (d15-6-2). Şimdi geçen

günlerdeki hizmet, imar, ıslahat gibi fikirlerini hatırladıkça nargilesini gürlüterek gülümsüyor, arkadaşlarına kendini mazur göstermek için:

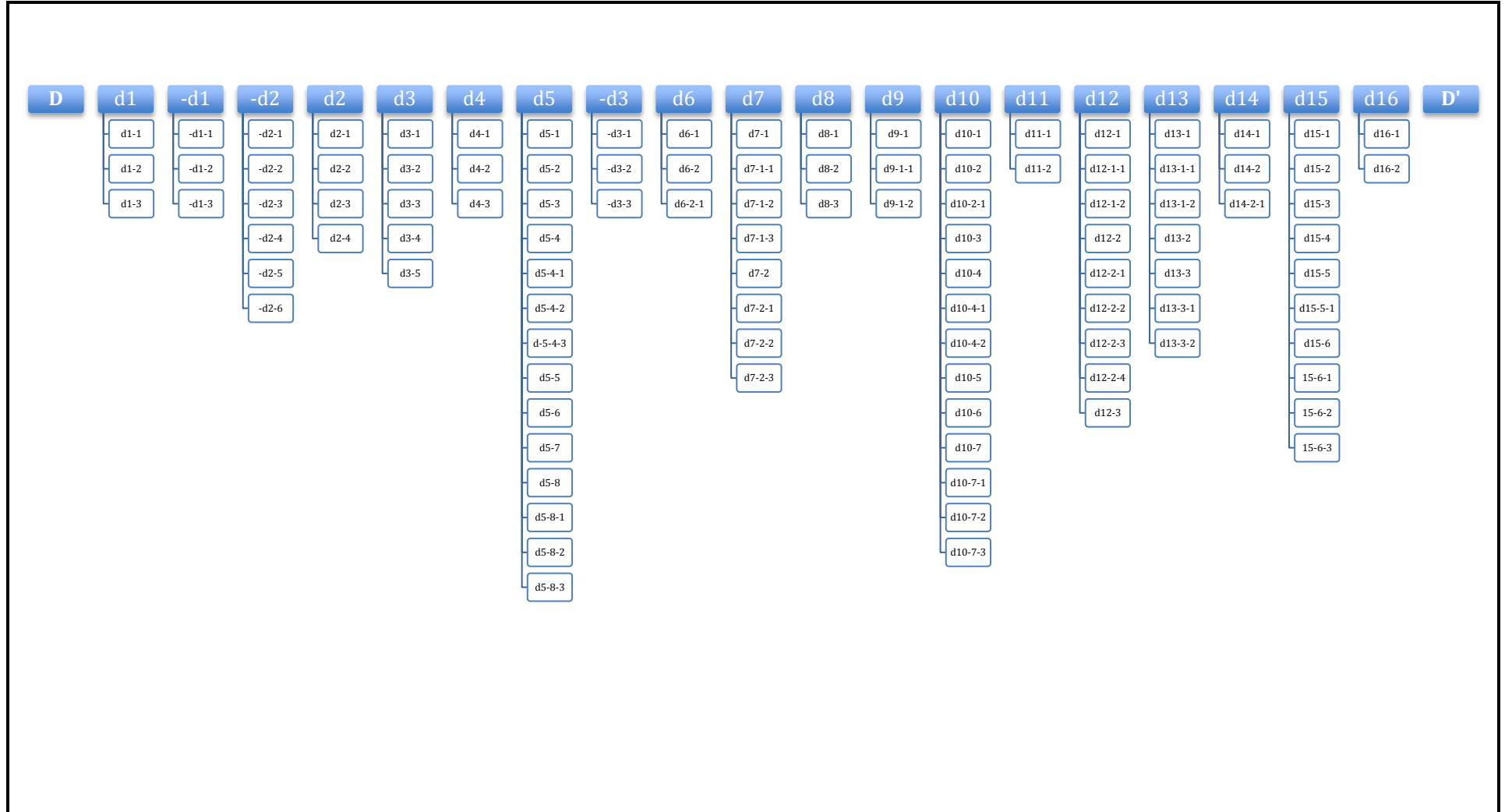
-Toyluk, ne yaparsın? diyordu (162)...(d15-6-3).

Agâh Bey'in alışkanlıklarının yavaş yavaş değişmesi d15 olarak belirirken içkisiz, kadınsız duramayan, öykünün başında idealist bir insanken artık işe gitmek istemeyen, sürekli eğlence ortamlarında bulunup yiyip içen bir insana dönüşmesi d15'in alt dönüşümleri olarak belirir.

Zaten ikinci yaz gelmişti (163) (d16). Sınırları gevşeten olgun bir meyve kokusu sıcak rüzgârlara karışarak pencereden odaya doluyor, herkesi göz alabildiğine uzanan sayısız şeftali bahçelerine çağırıyordu (164) (d16-1). Daha geçen sene dar redingotu sırtında uyusukluk aleyhine nutuklar veren Agâh Bey şimdi bu kokulu havayı ciğerlerine kadar derin derin çektikten sonra yenleri sıvalı bol entarisinin içinde rahat rahat geriniyor, yeni atılmış minderler üzerine yan gelip:

-Gel keyfim gel!.. diye söyleniyordu (165) (d16-2).

Mevsimsel dönüşüm d16 olarak belirirken bulunduğu ortama çok iyi uyum sağlayan Agâh Bey'in dönüşümünde geldiği son nokta d16'nın alt dönüşümleri olarak belirir.

Yukarıdaki tablo, öyküdeki olay merkezli dönüşümler ve bunlara bağlı alt dönüşümleri görselleştirmektedir. d5'teki alt dönüşümün fazlalığı, temel kahramanın zihninden geçenler, onu ikna etmek için yapılan ısrarlar ve her defasında kendisinin gösterdiği dirençten dolayı fazlalık göstermektedir. d10 Agâh Bey'in eğlenceye gitmeyi kabul ettiğinin ertesi gününü ve ırmaktaki zevk ve sefayı anlattığı için dönüşüme bağlı alt dönüşümler öyküde oldukça fazla yer tutmaktadır. d15'deki alt dönüşümlerin fazlalığı da Agâh Bey'in artık eğlence alemine iyice alışması ve işin içine kadın olgusunun katılmasıyla ilintilidir.

Öyküde, yüksek memur/aydın kesiminin eğlence, yeme-içme geleneği de mevsimlere göre değişim göstermektedir:

Memleketin âdetiydi; yazın hepsi açıkta dereye girerler oynaşa haykırışa uzun uzun yıkanırlandı(90). Ötede kalem efendileri rakı sofralarını kurmak, mezeleri, salataları hazırlamakla meşguldü; odacılar kenarda ateş yakmışlar, kebab çeviriyorlardı(94). Şeftali kokusuna karışan bu pişmiş et kokusu akşamın serinliği içinde insana keyifli bir iştah veriyordu; sürekli içiyorlar, üzerlerine yoğurt dökülmüş sıcak patlıcan kızartmalarından, taratorlu semizotu salatalarından kaşık kaşık yiyorlardı(95). Ağustos içinde av başladı mı erkenden kalkıp bağlara yayılıyorlar çil keklik vuruyorlardı(128). Kış gelince gece toplulukları başlardı(146). Helva sohbetleri yaparlar, ara sıra da o meşhur, ihtişamlı hamamı halvet edip turşulu yemekler yerlerdi(147). Kış, zaten Akdeniz sırtlarındaki bu memlekette son bahar gibi hafif geçerdii(158). Biraz rüzgâr soğukça esse tavan boyu ocaklara kuru zeytin kütükleri atıyorlar, hindiler doldurarak kazlar kızartarak kışın da zevkini çıkarıyorlardı(159).

Kasabada, bürokratik sistem bir eğlence sistemine, zevk ve sefa mevsim tanımaz bir hale dönüşmüştür.

Sonuç

Bir dönüşümler dizgesi olan yazınsal eserler, çok katmanlı yapılara sahip anlatı metinleridir. Edebiyatta yapısalci yaklaşım, dil, biçim ve içeriğin birleşimi ile gerçekleşen yazınsal eseri anlamlandırmak için metnin yapısının çözümlenmesine yönelmiş, eserle dış dünya, metin üretici ya da metin çözücü arasında bir bağ kurma gereği duymamıştır. Moran'a (2002: 166-167) göre, dış dünyada yer alan konunun metne dahil edilmesi sırasında, eserde yer alan bütün öğelerin birbirine bağlanarak oluşturdukları dış yapı metnin biçimini, ham konunun eser içinde metin üretici tarafından işlenmiş hali olan içerik ise metnin iç yapısını sergilemektedir. Anlatı metninin çözümlenmesini kolaylaştırma ve olay örgüsünün seyrini ayrıntılı olarak belirleme yöntemlerinden biri de anlatıdaki bölümleri ve oluntuları tespit etmektir. Anlatı, anlatma/düzenleme biçimine bağlı olarak bölümlendirilirken anlatı içeriğine

ve metinde yer alan olaylara bağlı olarak da oluntularına ayrılır. Oluntu, kendi içinde bir dönüşümü olan metinle bütünleşmiş bir anlatı parçasıdır. Bir anlatıda bir ya da birçok dönüşüm olabilir. Metindeki başlangıç durumu ile bitiş durumunu karşılaştırmak metindeki değişim ve dönüşümlerin gelişimini belirlemeye izin verirken okuyucuda okuma isteğini arttırıcı bir etken olarak ortaya çıkar.

Karay'ın, aydın memur ile halk ilişkisi bağlamında, bir grubu yererken bulunduğu dönemin sosyal panoramasını yansıtmaya çalıştığı bu öyküsü, dönüşümlere bağlı olarak çözümlendiğinde, bir durumdan diğerine geçişler şeklinde beliren 16 dönüşüme ve bunların içerdiği birden fazla alt dönüşüme sahiptir. Öyküde gerçekleşen dönüşümler 'd' ile ifade edilirken mevcut duruma bağlı ancak daha önce gerçekleşmiş dolayısıyla süredizimsel devamlılığı bozularak 25-35. ve 70-73. tümcelerde geriye gidiş tekniği ile ifade edilmiş dönüşümler ise '-d' ile ifade edilmiştir. Anlatısallığı sağlayan ardışık hâller zincirinin ve bu hâller arasındaki dönüşümlerin belirlenmesi yoluyla yapılan çözümlenmenin tabloyla görselleştirilmesi yoluna gidilmiş, hâller sembolik olarak ifade edilmiş, öyküdeki dönüşümler bir bütün olarak sunulmuştur. Bütün bu dönüşümler, tabiatta meydana gelen mevsimsel dönüşümlere paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Öykünün temel dönüşümü, baş karakter Agâh Bey'in bir yaz mevsiminde başlayıp ertesi yaza kadar tamamlanan, olumludan olumsuzu doğru giden bir dönüşüme uğraması şeklinde ifade edilebilir: Öykünün başında ıslahat, teşkilat, imarat gibi ciddi düşüncelerle, durmadan dinlenmeden memlekete hizmet etme kararlılığı içerisinde Yazı İşleri Müdürü olarak görevine başlayan, memleketi kaplayan tembellik ve kayıtsızlığı son derece şaşkınlık ile karşılayan Agâh Bey, öykü sonunda bütün günlerini içki alemlerinde eğlenerek geçiren şeftali bahçelerinde vakit öldüren tembel bir memura dönüşür.

Karay, Kaplan (1997: 94)'ın da belirttiği gibi 'içinde yaşanan sosyal çevrenin yalnız ve iradesi zayıf insanı zaman içerisinde kendisine benzettiği' temel izleği çerçevesinde öyküsünü oluştururken bir dönemin sosyal gerçekliğine dikkat çekmiş, simge kişilik Agâh Bey nezdinde bozulan sosyal bilinci; hem halkın hem de bürokratların dinî ve ahlaki değerlerindeki bozulmayı, toplumsal dönüşümü işaret etmiştir. Aydınların zevk ve eğlenceye düştükleri ölçüde milletin de sıkıntıya düşeceğine dair kaygılarını yansıtmıştır. Tür olarak yaşam öyküsü biçiminde oluşturulan anlatısal ve betimleyici bir metin tipi olan öykünün temel amacının; okuyucuyu bir dönemle ilgili olarak bilgilendirirken mekân ve sosyal çevrenin çok etkin bir dönüştürücü öge olduğunu vurgulayarak onda bir davranış değişikliği sağlamak, yanlış gidişata yön vermek olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- CLARKE, R. *Tzevetan Todorov "The Grammar of Narrative"*, 1. <http://www.rlwclarke.net/courses/LITS3304/2004-2005/05CTodorovGrammarOfNarrative.pdf> (e.t. 11. 01. 2014).
- FİLİZOK, R. (2010). *Metin Analizi: I Yüzeysel Yapı: Hal ve Dönüşüm. Hikâye ve Romanlarda Bölümler ve Diziler*. <http://www.ege-edebiyat.org> (e.t. 8.01.2016).
- GÜNAY, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.
- KAPLAN, M. (1997). *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAY, R. H. (2010). *Memleket Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- KIRAN, Z., EZİLER KIRAN, A. (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- MORAN, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- PİAGET, J. (1999). *Yapısalcılık*. çev. Ayşe Şirin Okyayuz Yener. Ankara: Doruk Yayınları.
- PROPP, V. (1968). *Morphology of the Folk Tale*, 1928, Translated by Laurence Scott, The American Folklore Society, and Indiana University.
- TANYOLAÇ ÖZTOKAT, N. (2005). *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilingual.
- VAN DİJK, T. A., KİNTSCH, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. London: Academic Press.
- YILDIZ, F. (2014). The Back Mutation in Amitav Ghosh's *The Hungry Tide*. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 193-198.